

דף שבועי

בס"ד

פרשת תצוה, תשפ"ג, מספר 1510

על חיוב קריאת 'פרשת זכור' מן התורה עלי מרצבך

- זכירת יציאת מצרים – "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דב' ט:ג).
- זכירת מעמד הר סיני – "רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחרב" (דב' ד:ט).
- זכירת מעשה עמלק – "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" (דב' כה:יז).
- זכירת מעשה העגל – "זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' א-להיך במדבר" (דב' ט:ז).
- זכירת מעשה מרים – "זכור את אשר עשה ה' א-להיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים" (דב' כד:ט).
- זכירת השבת – "זכור את יום השבת לקדשו" (שמ' כ:ז).

הרב אברהם הלוי גומבינר (פולין 1637-1682) טוען בספרו "מגן אברהם", על סמך ספר "שער הכוונות", שארבע מתוך זכירות אלו הן דאורייתא: זכירת מעמד הר סיני, מעשה עמלק, מעשה מרים וזכירת שבת (סדר עבודת ישראל, עמ' 155). לעומתו, הרב משה פיינשטיין מדייק מספר "שער הכוונות" שהמחבר אינו סובר שאלו מצוות עשה.

ארבע הזכירות הנוספות המופיעות בנוסח עדות המזרח הן:

- "וזכרת... כי הוא הנתן לך פח לעשות קיל" (דב' ח:יח).

נוהגים לקרוא את 'פרשת זכור' (זכירת עמלק) בשבת שלפני חג הפורים, זכר לנס פורים שבו נצחו היהודים את המן הרשע, שהיה מזרע עמלק. לפי רוב הפוסקים, קריאה זו היא מצווה מן התורה, למרות שהביטוי "זכור" מופיע מספר פעמים בתורה, ולא בכל פעם שמילה זו מוזכרת לומדים ממנה חיוב הלכתי. קיימות זכירות אחרות שאינן מלוות בקריאת קטע בספר תורה כשר, אבל 'פרשת זכור' חייבת להיקרא בספר תורה כשר ובציבור. מדוע?

על מנת לענות על שאלה זו, נסקור בקצרה את ה"זכירות" שבתורה, וכן את התייחסות הפוסקים הראשונים והאחרונים למצווה של 'פרשת זכור'.

1. זכירות

כאמור, עניין הזכירה אינו אופייני לזכירת עמלק בלבד, ויש בתורה מספר אירועים שבהם מוזכרת חשיבות הזכירה. בסידורי תפילה שונים, לאחר תפילת שחרית, מודפסות "זכירות" שונות: בסידורי אשכנז הישנים, מודפסות רק ארבע זכירות (עינינו למשל סידור "שפה ברורה", רעדלהיים תקצ"ב); בסידורים רבים אחרים מוזכרות שש זכירות ("שולחן ערוך הרב" היה הראשון שהדפיס בסידורו את הזכירות במתכונת הנהוגה היום), ובסידורי עדות המזרח מופיעות עשר זכירות ("ספר חרדים" פרק א', סימן כג, מובא בסידור היעב"ץ).

שש הזכירות העיקריות הן:

* פרופ' עלי מרצבך הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה למתמטיקה, אוניברסיטת בר-אילן, ונשיא המכללה ירושלים.
** לע"נ נכדנו היקר ידידיה מאיר גוטוורט שנפטר ממחלת הסרטן בפורים תש"ף, והוא בן ח"י שנים.

בשנה, או שתי שנים ושלוש". נראה שגם לדבריו מקיימים את המצווה בכל פעם שמזכירים את מעשה עמלק, אך החיוב הוא רק פעם בשנה.

הרמב"ן (בפירושו לדב' כה:ז) מביא את דרשת הספרי על המצווה: "זכור – בפה, אל תשכח – בלב", ומסביר כי לפי זה ישנו חיוב מהתורה לקרוא את 'פרשת זכור' בציבור. בדומה לכך התוספות כותב: "לבד מפרשת זכור דהוי דאורייתא", ומוסיף כי חיוב הזכירה נעשה בקריאה בתורה ב'פרשת זכור' (ברכות יג ע"א; מגילה יז ע"ב). גם הרא"ש כותב כי החיוב מהתורה הוא לקרוא את 'פרשת זכור' מספר תורה כשר.

ר' ישראל איסרלין (בעל שו"ת "תרומת הדשן") כתב, שהחיוב במניין במצווה זו גדול יותר מהחיוב של קריאת המגילה. על כן, אם יש לאדם אפשרות להצטרף למניין רק באחת משתייהן, עליו להעדיף את קריאת "זכור". לכן נהגו (גם הנשים) להקפיד מאוד על שמיעת הקריאה הזו בבית הכנסת.

יש מחלוקת בין הראשונים אם מצוות הקריאה של 'פרשת זכור' היא מן התורה או רק מדרבנן. השולחן ערוך כותב להלכה (או"ח תרפה ב, ז): "ובספר (ה) שני קורא זכור את אשר עשה לך עמלק". הוא פוסק כי יש להחמיר כדעת הסוברים כי מצווה זו היא מדאורייתא ולכן יש להקפיד לקיימה במניין, ובמקום שאין מניין חייבים לנדוד למקום שבו יש מניין בשבת, על מנת לשמוע את 'פרשת זכור' בציבור.

בעל ה"מגן אברהם" טוען, שאדם שלא שמע את 'פרשת זכור' יכול לצאת ידי חובה בקריאת פרשת "ויבא עמלק" (שבספר שמות), הנקראת בפורים. אך המשנה ברורה תמה על פסקו זה וכתב (סימן תרפה סקט"ז):

אבל לעניות דעתי עיקר דינו של המגן אברהם צריך עיון, דהא כתיב בתורה "זכור את אשר עשה... אשר קרד בדרך ויזנב בך... תמחה..." (דב' כה:ז-ט), והכוונה שלא לשכוח מה שעשה לנו עמלק ונספר זה לבנינו ולדורותינו, לומר להם: כך עשה לנו הרשע, ולכן נצטוונו למחות את שמו... וזה לא נזכר בפרשת "ויבא עמלק".

• "וזכרת את כל הדרך... ויאכלך את המן..." (שם:ב-ג).

• "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב... למען דעת צדקות ה'" (מי' ו:ה).

• "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני לחכי אם לא אפרכי" (תה' קלז:ה-ו).

מתוך כל הזכירות הנ"ל, זכירת עמלק תפסה מקום מיוחד, ויש להבין למה דווקא זכירה זו נחשבת למצווה דאורייתא לפי רוב הפוסקים.

2. פוסקי הלכה

למצווה זו יש מקור תנאי אחד וקצר: במסכת מגילה (כט ע"א; משנה פ"ג משנה ד') מוזכרות שתי מילים בלבד: "ובשניה זכור". הכוונה שבשבת השנייה של חודש אדר הסמוך לניסן חובה לקרוא בתורה את 'פרשת זכור'.

בתקופת התנאים עדיין לא הייתה קריאה קבועה בתורה בכל שבת ושבת, אלא היו קוראים בתורה מעניינו של היום. לכן, המשנה מדגישה כאן שנוהגים לקרוא בשבת שלפני פורים רק את 'פרשת זכור' (מתוך ספר דברים). הסמיכות לפורים נובעת מן הקשר בין עמלק לבין המן ה"אגלי", שחז"ל זיהו אותו עם אגג שהיה מלך עמלק בזמן שמואל.

הרמב"ם (משנה תורה, ספר שופטים, הל' מלכים ומלחמות, פרק ה, הלכה ה) פוסק כי חיוב המצווה של זכירת עמלק חלה תמיד: "לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו", וכן כתב ב"ספר המצוות" כי יש לזכור את מעשיו "בכל עת ועת".

הרמב"ם אינו מדבר על זמן מסוים דווקא שבו יש להזכיר פרשייה זו בפה, ואפילו לא שיש לקרוא אותה מתוך ספר. לפי שיטה זו, יש הנוהגים להזכיר את מעשה עמלק בכל יום כאחד מחיובי הזכירות היומיות (ספר חרדים, מצוות עשה ד, כא).

מנגד, בעל ספר החינוך (מצווה תרג) כותב, שמהתורה אין למצווה זו זמן קבוע, והחיוב הוא רק שלא תשכח שנאתו. לשיטתו אין חיוב להיזכר במעשה עמלק בכל פעם, "די לנו בזה לזכור העניין פעם אחת

3. הבנת חשיבות המצווה

בעל ה"מגן אברהם" שואל (סי' ס סק"ב):

הרי יש מספר מצוות של "זכירה": מתן תורה, מעשה עמלק, מעשה מרים; שבת ומעשה העגל, ומדוע תקנו לקרוא בתורה דווקא את 'פרשת עמלק', ולא "בזכירות אחרות"?

והוא משיב:

מתן תורה יש לנו חג עצרת, והוא הדין שבת, ומעשה מרים ומעשה עגל לא תקנו, מפני שהיה גנותן של ישראל.

בשיחות השבוע של חב"ד (שנת תש"ל) מתייחסים לתשובתו של בעל ה"מגן אברהם":

אך לכאורה, אין זו תשובה מספקת. כי גם לגבי מעשה עמלק, הרי ישנו פורים, הקשור לזכירת ולמחיית עמלק, ואף הקריאה של פורים היא הפרשיה על מלחמת עמלק "וַיָּבֵא עֲמֶלֶק". ויותר מכך, 'פרשת זכור' נקראת דווקא בשבת שלפני פורים "כי היכי דלא תיקדום (=כדי שלא תקדום) עשיה לזכירה" (מגילה ל ע"א).

כלומר, פורים הוא ה"עשייה" של הזכירה שב'פרשת זכור'. מדוע, אפוא, יש צורך בתקנה מיוחדת של קריאת "זכור", עד ששבת זו נקראת "שבת זכור"?

ייתכן שיש אצל כל יהודי "עמלק" בנפשו הרוצה להשפיע עליו למרוד בריבונו של עולם. לפי זה ניתן להבין מדוע קשורה זכירה זו לקריאה מיוחדת בתורה. כאשר כורכים את זכירת עמלק עם קריאה בתורה, הרי זכירה זו מגשימה את מחיית עמלק שבנפש. כך סוכם בשיחות חב"ד:

מלחמת עמלק התרחשה "בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם" (דב' כה:ז) לפני מתן תורה, משום שעמלק מתנגד ואינו רוצה לאפשר את החידוש של מתן תורה. בכך מובנת גם החשיבות של זכירת עמלק יותר משאר הזכירות, כי זכירת עמלק היא מעין הקדמה ותנאי למתן תורה. לפני שהיהודי מקבל את התורה, עליו לבטל את העמלק שבנפשו... ועל ידי קיום המצווה של

זכירת עמלק, מזרזים את האפשרות לקיים את מצוות מחיית עמלק...

אפשר אולי להציע הסבר נוסף לחשיבותה של 'פרשת זכור':

בסוף מלחמת עמלק (שמ' יז:טז), ישנם שני ביטויים לא שגרתיים: "וַיַּחֲלֵשׂ יְהוֹשֻׁעַ" (פס' יג) וגם "כִּי יָד עַל כַּף יְהוָה - יְהִי מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֵק מִדֶּר דֶּר" (פס' טז). לפי המדרש "ויחלש" רומז שיהושע הביס את עמלק בעזרת הגורל. יתרה מזו, הגימטרייה של: "כי יד על כס י-ה" ושל "גורל" שווה - 239, וחז"ל מוסיפים ש"אין שמו שלם... עד שימחה שמו של עמלק" (רש"י שם).

גם ב'פרשת זכור' שבספר דברים מצוין עניין עמלק והאקראיות שבאירוע, באמצעות הביטוי "קִרְךָ": "אֲשֶׁר קִרְךָ בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֶב בְּךָ" (דב' כה:יח).

האקראיות חיובית והכרחית. יש בה יסוד של התערבות סמויה של ההשגחה העליונה, מעין התגלות מכוסה בעולם הזה. היא אינה שוללת השגחה. להפך; היא רומזת להשגחה העליונה. האקראיות מאפשרת כביכול לקב"ה להתערב במעשי העולם והטבע מבלי לפגוע (למראית העין) בחוקי הטבע.

בקריאת 'פרשת זכור' לפני פורים, אנחנו מדגישים את אמונתנו שהקב"ה גם שולט על העולם וגם מתערב בו בצורות שונות. בזה אנחנו מקיימים בפועל את מצוות עשה של ידיעת ה' "אָנֹכִי ה' אֱ-לֹהֶיךָ" (שמ' כ:ב).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל. הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף